

Between the Sephardic and the Ashkenazi World

Part A: From Rosh HaShanah Liturgy:

1. Rabbi Shemuel Yehudah ibn Abbas, Morocco, Iraq, Syria, 12th C

אמר לשרה כי תמוידי יצחק. גדל ולא למד עבודת שחק. אלה ואורהו אשר לו אל חק. אמרה לכה אדון אבל אל תרחק. ענה יהי לבי
באל בושם: עוקד והנצקד והמזבח

1.a. He told Sarah, your beloved one needs to be taught the service of God... She said, go master, but do not go to far. He answered, trust the Lord.

שחר והשקים להלך בבקר. וישני נעריו ממתי השקר...

1.b. He rose and left early, with his two servants, of the people of false faith...

ויענה יצחק לאביו ככה. אבי ראה אש ועצי מערכה. איה אדוני, שה אשר כהלכה. האת ביום זה דתך שוכח:

1.c. Yitzhak said thus to his father... where, my master is the lamb required by law? Have you forgotten your religion today?

דפקו בשערי רחמים לפתח. הבן להזבח ואב לזבח...

1.d. They knocked on the gates, to open the gates of mercy, the son to be slaughtered and the father to slaughter...

הכין עצי עולה באון וחייל. ניצקד יצחק כעקדו איל. ויהי מאור יומם בעינם ליל. והמון דמעיו נוזלים בחיל. עון כמר בוכה ולב
שמת:

1.e. He prepared the firewood and bound Yitzhak... daylight turned into night, tears streaming with might, eyes bitterly cry and a joyous heart...

שיחו לאמי כי ששונה פנה. הבן אשר ילדה לתשעים שנה. היה לאש ולמאכלת מנה. אנה אבקשלה מנחם אנה. צר לי לאם תבכה
ותתפס:

1.f. Tell my mother that her joy is lost. The son she had at the age of ninety has been consumed by knife and fire. How can I find her consolation? My heart goes out to my mother, who will cry and weep...

ממאכלת יהמה מדברי. נא סדדה אבי ואת מאסרי. סזק ועת יקד בקד בשרי. קח עמה הנשאר מאפרי. ואמר לשרה זה ליצחק ריח:

1.g. My words hum from the knife. Sharpen it, father! Tighten my bonds! When the fire consumes me, take my remnants, give Sarah, and tell her that this is Yitzhak's fragrance...

2. Rabbi Ephraim ben Yitzhak of Regensburg, Germany, 12th C

... קח־נָא בֶן יָקִיר, וְנִמְצָה דָמוֹ עַל קִיר...

1.a. Take your beloved son, extract his blood on the wall...

רַץ אֶל הַנְּעָר לְהַקְדִישׁוֹ, וְנִפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְּנִפְשׁוֹ, עֲטָרוֹ בְּעֵצִים וְאִשׁוֹ, גִּזְרֵי אֱלֹהֵיוֹ עַל רֹאשׁוֹ...

1.b. He ran to the lad to sanctify him, though their souls were bound together. He crowned him with woods, and the fire was the divine crown on his head...

יָחִיד הוּקַל כְּצִבִי... אֶחָרִיף לֹא מְהֵרָה־יָם, חָשׂוּ וְהִלְכוּ גְמָה־רִים... מְהֵרוּ עֲצֵי עוֹלָה, יָסַד בְּאַהֲבָה כְּלוּלָה, יִשְׂרוּ בְּעֶרְבָה מְסֻלָּה:

1.c. The only one became light-footed as a deer... they did not second-guess You, and walked speedily... expeditiously they brought the wood, and together with wholesome love prepared the ground...

אָבִי, אוֹתִי פִּכְבֵּשׁ תַּעֲשֶׂה, לֹא־תִחַמַּל וְלֹא־תִכְסֶה, בִּי חֲפֵץ וְנִכְסֶף, לְכִבִּי לוֹ לְחֶשֶׁף, אִם תִּמְנַעֲנִי, סוּף, רוּחִי וְנִשְׁמָתִי אֵלָיו יֵאָסֵף:

1.d. Father, slaughter me like a lamb, have no mercy! He desires me, He wants me to expose my heart to him!

לְשׁוּמוֹ עַל הָעֵצִים שָׂקֵד, וְהָאִשׁ עַל־הַמְזֻבָּח תּוֹקֵד, צְנָאָר פִּשְׁט מֵאֵלָיו, וְאָבִיו נָגַשׁ אֵלָיו, לְשַׁחֲטוֹ לְשֵׁם בְּעֻלָּיו:

1.e. He worked meticulously to place him on the woods, and the fire was burning, Yitzhak willingly extended his neck, and his father reached to him, to slaughter him as an offering to his owner [God]

Part B: The Ten Commandments of the Traditional Sephardic rabbis:

1. Know Tanakh
2. Know history
3. Understand Halakha in its historical context
4. Cherish general studies
5. Cherish work
6. Respect all human beings
7. Be flexible and understand changing reality
8. Have concern for the well-being of the world and mankind
9. Accept the truth, no matter what is the source
10. Assume responsibility for your actions.

עשרת הדברות של חכמי הספרדים, לפי מה שלמדתי מפי סבי, מפי סופרים, ומפי ספרים:

העיון בתנ"ך - זכרו תורת משה עבדי; ידיעת ההיסטוריה - זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור; הבנת היהדות בהקשרה ההיסטורי - דיברה תורה בלשון בני אדם; חכמות כלליות - יפיפותו של יפת באהלי שם; חשיבות המלאכה - יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ; כבוד הבריות - ואהבת לרעך כמוך; גמישות והבנת המציאות - לא ניתנה תורה למלאכי השרת; דאגה לעולם ולמין האנושי - לעבדה ולשמרה; בקשת האמת - קבל האמת ממי שאמרה; אחריות האדם למעשיו מבלי להיחבא מאחרי "דעת תורה"

Part C: Rejection of Modernity

M. Elon, Women's Status, pp. 430-431

An important phenomenon in the world is Sephardic rabbis is the continuous existence of creativity... 18th century emancipation in Europe ended the judicial autonomy Jewish community had for centuries; as a result the creativity within Jewish Law dealing with everyday life has greatly diminished, since the origin and greatness of creativity in Halakha is the need to address problems and questions which rise from the daily reality... another factor in the diminishment of creativity is the reaction to the spreading Enlightenment which caused many Poskim to become stringent and avoid innovation, unlike previous generations.

Among Sephardic Jews things were different... the great legislators continued solving problems in the traditional way of halakha: through hermeneutics and legislation, so creativity not only continued but was intensified... and it provided solutions and not stringencies

מנחם אלון, מעמד האשה, עמ' 430-431:

תופעה חשובה ומאלפת ביצירתיות בעולמם של חכמי ארצות המזרח היא המשכה ורציפותה של יצירה זו... עם פרוס האמנציפציה בסופה של המאה השמונה עשרה בארצות אירופה, בטלה האוטונומיה השיפוטית שממנה נהנתה הקהילה היהודית בכל שנות גלותה; כתוצאה מכך נתמעטה באופן משמעותי היצירתיות המאלפת בכל תחומי המשפט העברי, שנהגו לפיו בחיי המעשה על ביטול האוטונומיה השיפוטית; שהרי היצירתיות מקורה וגדולתה בצורך לפתור בעיות ושאלות העולות מתוך המציאות של חיי יום ויום ושעה ושעה. גורם נוסף שהביא לתוצאה זו הוא, שמשפטה ההשכלה בחלקים גדולים וניכרים של קהילות ישראל בארצות אירופה, רבים מחכמי ההלכה הלכו והחמירו בפסיקתם ונמנעו מלחדש, שלא כדרכה של ההלכה בימי קדם.

לא כך היו פני הדברים ביהדות ספרד, חכמי מרוקו וסביבותיה... גדולי ההלכה שבארצות המזרח המשיכו לפתור בעיות אלה בדרכה של ההלכה מני אז: בדרך הפרשנות, בדרך התקנת התקנות, במנהג ועוד, היצירתיות נמשכה ולעתים אף גדלה יותר מבימים עברו... יצירתיות שיש בה משום פתרון ולא משום החמרה...

Part E: Sephardic Halakha - Finding Real Solutions

1. Noda Bi'Yhudah, Orach Hayyim 1:35, R. Yechezkel Landa, Poland 1713 – Bohemia 1793

The question: a certain man had an affair with a married woman while boarding in her house for three years, and later married her daughter. He now decided to repent... he asks whether he should inform his father-in-law to separate from his unfaithful wife, or should he rather keep quiet since the family in question is very distinguished and their children are learned and famous scholars? Is he allowed to remain passive because of their dignity and to avoid strife or must he inform his father in law? Could the father in law be forced to come to court... could the court force him to separate from his wife...?

My answer: ... the rule of "Human Dignity" only applies when the transgression is passive and not when it is active... the adulterer therefore should inform the father in law personally and discretely...

talking only to the husband... addresses the problem of tarnishing the family's reputation because the matter will remain discrete... since the husband is very old and will not seek to remarry... his

wife could stay in the house as long as they are not alone in a room... no one will notice any change and their reputation or dignity will be harmed.

2. Rav Pe'alim Even HaEzer 1:1, Rabbi Yosef Hayyim, Baghdad 1832-1909

A man who decided to repent for his sins... also confessed that he committed adultery, naming the married woman and her husband. The question now is whether the adulterer must inform the husband of his past action, to prevent the husband from having forbidden relationships, and if the adulterer refuses to do so, whether the rabbi has the same obligation. The argument against telling is that this will cause strife and contention... and if she has children from her husband their reputation will be tarnished and who knows what will come out of this issue. I therefore must see whether there is a way to argue that the matter should be kept secret...

According to Rabbi Landa [the adulterer must inform the husband] to prevent him from sinning but the case he relies on as a proof is different. In that case the informer sees the transgression but here we do not see the act of transgression and we do not that it is taking place, especially since the husband is very old... there is also the possibility that the husband will not believe the adulterer...

I therefore say that since the family's good name is in question, as well as the concern for protecting human dignity, in addition to the aforementioned arguments, that the adulterer and the rabbi are allowed to keep quiet, relying on the opinion that the husband and wife must separate only if there are two witnesses to the act of adultery... (As mentioned by Rabbi Yosef Shaul Nathansohn, Ukraine 1808-1875)... and the same applies to this case

3. Responsa Shevet HaLevi 5:190, Rabbi Shmuel HaLevi Vozner, Vienna 1913-Bene Berak 2015

Regarding the Yeshiva-scholar who has been married for many years and is in a dysfunctional relationship, they constantly fight... the woman has a harsh personality; she is very angry and nervous, yells for hours on end, and neglects the household chores. The husband fell ill and had to undergo a complicated operation... he complains that he is chained (agun) to her and is concerned about not having fulfilled the commandment of "be fruitful and multiply" (since he has only daughters), and that he might have prohibited thoughts. The woman refuses to receive the Get, but as we know, the laws and decrees of the Torah were given for life and not death...

All rabbis agree that we cannot stand idly by while this man suffers, and since they know the matter well they took the initiative to solve the problem by giving the man permission to marry another woman (through a document signed by a 100 rabbis), for several reasons:

- a. Dysfunctional marital life (in which case the husband is allowed to withhold money from his wife until she willingly receives the get.)
- b. The need to have male children (and this is a sufficient argument which leaves no room for abstract deliberations.)
- c. We must provide the man with a wife to save him from having prohibited thoughts...

d. She causes him emotional and physical damage; she is angry and behaves in a weird way.

When it is obvious that such a relationship is detrimental to both parties, and each causes strife and distress to the other, the inevitable conclusion is that this is not the path of Torah. The man therefore can marry another woman...

4. Shevet HaLevi 5:27

I received a second letter in which I was asked the very common case of a husband and wife who cannot live together. They have separated from each other for months and at times for years. All efforts of reconciliation have failed and she says that she detests him and cannot live with him, but he refuses to give her a get.

I find it very difficult to engage in such complicated matter, because it is known that most rabbis disagree with Maimonides who says that we can coerce the husband into giving the get...

Your argument that we could force him to divorce in order for him to fulfil the commandment of having children is not valid because nowadays we do not force people to divorce for this reason... the rabbis should try to convince him to give the get... since it is a very complicated issue I use brevity...

5. Shevet HaLevi, 3:204

The reason for accepting flawed testimony regarding Agunah (a woman whose husband is missing), according to Rashi (Shabbat 145:2) is that we rely on the power of the rabbis to nullify the marriage retroactively, otherwise they would not be able to rely on one witness and on hearsay... and that is also why we rely on the testimony of a robber...

6. Shevet HaLevi 4:172

A couple got married in a DP camp in Salzburg. They then moved to Chile where they had two sons within four years. The husband refused to circumcise the children but only after the second son was born he told his wife that he converted to Christianity at the camp and he feels no connection to Judaism. She had left him and got a civil divorced but he refuses to give her a get. She is now seeking a solution which will detach her from her deceitful husband and will let her remarry...

Since she lived with him for several years and never suspected that he is Christian there is no reason enough to nullify the marriage... in addition there are many case of orthodox women who find out that their husbands do not keep basic laws or force them to transgress family purity laws, and they cry bitterly... but nullifying the marriage occurred to no rabbi. Even more so here that they are both non-observant and the only difference between them is that he also converted. This is not a case where nullification of marriage should be applied and though there are other opinions we are not obligated to accept them.

And this is exactly what the rebellious seculars want, to find a way to terminate marital bonds without a get... any leniency in such matters fortifies the destroyers of religion and hands them a sword...

7. Hemda Genooza, 3:11, Rabbi David Chelouche, Jerusalem 1920 –

Question: a woman was told by the doctors that her ovulation occurs on the sixth day of the count... is one allowed to instruct her to immerse in a Mikveh after [only] six day in this exceptional case to enable her to become pregnant and thus allow the husband to fulfil the obligation of “be fruitful and multiply”? If we forbid her from doing so he will have to divorce her in order to remarry and have children, and [if he chooses not do so] he will die childless.

Answer: ...following the second count... she should count five or six days as long as the days of sighting and counting will not be less than seven altogether...

Some suggested to rely on in-vitro fertilization... it is immodest [or invasion of privacy] and the doctors are involved in producing the pregnancy... it is appropriate that the pregnancy will be done in the natural way god has imbedded in creation... and not artificially... there is no doubt that the righteous women who want to see the People of Israel growing... though they are not commanded to be fruitful and multiply... if they would have considered this consequence [i.e. Halakhic infertility] they would exclude it from their stringency...

1. שו"ת נודע ביהודה, ר' יחזקאל לנדא, מהדורא קמא - אורח חיים סימן לה

השאלה שאחד נכשל בא"א כמה שנים שלש שנים רצופות שהיה בביתה, ועתה נתעורר בתשובה ואשרי לו שתורתו עמדה שלא ישתקע בטומאה ונפשו לשאול הגיע שהוא עתה חתן האשה הזאת שנשא בתה אם מחוייב להודיע לחמיו שיפרוש מאשתו הזונה או שתיקתו יפה כי המה אנשי השם ויש להם בנים חשובים בתורה ובמשפחה יקרה ויש לחוש לפגם משפחה ומשום כבוד הבריות רשאי הבעל תשובה להיות בשב ואל תעשה שלא להודיע לחמיו כלל, ושוב שאל אם יתן הדין שמחוייב להודיע אם וידיע לחמיו ולא ישגיח אם מחוייב לבוא לב"ד ואם יש כח ביד הב"ד להכריחו לפרוש ע"ח וידיי של חתנו... **הנני משיב**... הנה הדבר פשוט דלא אמרינן גדול כבוד הבריות אלא בשב ואל תעשה ולא בקום עשה... ולכן העצה היעוצה בזה שהנואף יגיד רק לבעל האשה בהצנע... שמצד הסברא יותר יכנסו דבריו בעיני הבעל כשיראה שמתודה על עצמו בבכי ובאנחה וניכרים דברי אמת ולכן טוב לו שיתודה בצניעה בפני בעל האשה שהוא עתה חמיו... ובזה שלא יפרסם בפני בית דין רק בפני בעל האשה ממילא יצאנו גם ידי חובת כבוד המשפחה כי אין כאן פגם... כיון שמזכיר מעלתו במכתבו שהבעל כבר הוא זקן ובא בימים ולא יהיה להוט לישא אחרת אף אם זו אסורה לו, ולגרש אינו מחוייב... אמנם זה פשוט שלא יתיחד עמה בחדר שזה דומה לאש בנעורת וא"כ אין אדם שירגיש בדבר ואין כאן שום פגם

2. שו"ת רב פעלים, ר' יוסף חיים, חלק א - אבן העזר סימן א

שאלה. איש א' זינה עם אשת איש כמה פעמים, ואח"כ חזר בתשובה, ובא לשאול מחכם אחד סדר תיקון תשובה לעון זה, וסיפר לו הענין כמו שהוא שנכשל עם אשה פ' אשתו של פ' ועתה נפל הספק בזה אם זה הנואף חייב להגיד לבעל האשה שאשתו זינתה עמו, אולי יאמין לו ויפרוש ממנה ולא יבעול בעילות אסורות לפי תומו. וכן אם זה הנואף לא ירצה בשום אופן לעשות כך להגיד לבעל מחמת כמה סיבות, אם זה החכם שהודה לפניו מחוייב להגיד לבעל, אולי יאמין ויפרוש, או"ד כיון דד"ז סופו לבא לידי ריב ומחלוקת, שאם יאמין ויפרוש מוכרח שיאמר הסיבה, ואז אשתו תכחיש בודאי, ואתו לידי קטטות ומריבות, ובפרט אם היא יש לה בנים ובנות מבעלה, ויש בזה פגם משפחה ומי יודע מה יולד מן המריבה הזאת, על כן צריך לראות אם יש צד היתר לסמוך עליו שלא לגלות, או לא... והנה לפ"ד הגאון נו"ב הנז'... נ"ל בס"ד דיש לחלק, דהתם איירי ברואה מעשה האיסור בעיניו שרואהו לובש כלאים, אבל הכא אין רואהו עושה איסור, דאינו בועל אשתו בפניו... התם איירי שהבעל כבר הוא זקן ובא בימים... עוד איכא ספק אחר דאולי אם יגלה לו הדבר לא יאמין לו ולא יועיל... וכעת אמרתי בחפזי, דכל כהא דאיכא

פגם משפחה, ויש בזה טעם דגדול כבוד הבריות, וגם שמא לא יאמין ולא יפרוש, יש למצוא היתר הן לנואף הן להחכם שהודה לפניו, שלא יגלו הדבר, והוא שראיתי להגאון מהרי"ש ז"ל... אם לא זינתה האשה בעדים אינה נאסרת על בעלה... לפ"ז בנידון השאלה של הגאון נו"ב הנז' דהאיש בעצמו אינו יודע מזנות אשתו, והיא זינתה שלא בעדים, אין זה הנואף מחוייב להגיד לבעל דיש לו לסמוך על סברת הגדולים דסברי אין כאן איסור לבעל כל שלא היו עדים, וכ"ש בצירוף אותם הטעמים הנז"ל, דאיכא פגם משפחה, ויש בזה טעם דגדול כבוד הבריות... ועל כן בנידון השאלה דידן יכולין הנואף וכ"ש החכם שהודה לפניו לפטור עצמן, לבלתי יגידו לבעל מכח טעמים הנז' דכולהו שייכי הכא.

3. שו"ת שבט הלוי, ר' שמואל וואזנר, חלק ה סימן קצ

אודות צעקת האברך אשר זה רבות בשנים נשא אשה ולא מיתדר להו, והיו שם קטנות ומריבות ממש מכת יום יום ערב ובקר וצהרים... והאשה בעלת מדות קשות, ועצביה מתוחים, פוערת פיה שעות על שעות, הזניחה הרבה עבודת ביתה, ... הבעל התרחק ממנה לגמרי מחמת מדותיה הגרועות, כעסה ועצביה והזנחת ביתה, והגיעו הדברים לידי כך שהבעל נחלה מחמת צער וכעס עמה במחלה מסוכנת והוצרך לנתוח חמור בבית חולים, והוא אמר עד מתי אהיה מהלך עגון, כי בשום אופן לא אוכל לחזור אליה וחי אינם חיים אבדה תקותי למצות פריה ורביה שעוד לא קיימתי כי לא זכיתי לבנים אלא לבנות, ובמשך זמן גדול כ"כ יש חשש אמיתי להרהורי עבירה, והיא באחת שלא תקבל גט ברצון, ומצוות וגזירות התורה לחיים נתנו ולא למיתה... דעת כל הרבנים שליט"א שאסור לנו לעמוד על דם רענו, ולהציל הבעל מכבלי עגון, והיות כי מכירים הרבנים את הענינים מקרוב ע"י שטפלו בהם, שנסו מתנים להתיר לבעל לישא אשה על אשה ע"י היתר ק' רבנים כנהוג והטעם בזה כי ישנם כאן הרבה יסודות היתר חדרגמ"ה:

- א. מיאוס גמור בטעם ונימוק מבואר ההורס חיי אישות ... יכול למנוע ממנה מזונות עד שתקבל ג"פ
- ב. ביטול מצות פרו ורבו ... כיון שבנ"ד אפסה תקוה לאחות הקרע והבעל לא זכה עדין לבן (רק בנות) הרי מעוכב ממצות פ"ו ומה לנו לפלפל...
- ג. הרהורי עבירה ... טעם בפ"ע אף בקיים כבר פ"ו, דהרהורי עבירה קשין מעבירה, ולהציל מעבירה גדול יותר ממצוה,
- ד. שהיא יורדת לחייו בהריסת בריאות גופו כאשר פעם כבר בא עד שערי סכנה ... וגם עצם הדבר שהיא כעסנית ועושה לפעמים דברים משונים משאר הנשים הוא סניף להיתר חדר"ג... כל שרואים שקשר כזה אינו אלא הרוס לשני הצדדים וכל אחד מצער עי"ז את השני והגענו למסקנא שאין זה רצון התורה... ע"כ פשוט להלכה שבהצטרף כל אלה הסבות מותר לישא אשה על אשתו...

4. שו"ת שבט הלוי חלק ה סימן כז

ושוב קבלתי מכתב שני מכת"ת, ששאל דעתי העני' בנדון השכיח שבעל ואשתו לא מיתדר להו ונפרדו זה מזה לפעמים חדשים ולפעמים שנים וכל שתדלנות להביאם יחד עלו בתוהו, והיא כבר מואסת בו, והוא מעגן אותה מה העצה היעוצה עפה"ת, הנה קשה לי מעודי להכניס לענין חמור הזה... והוראה יצאה לכל ישראל דלא כרמב"ם פ"ד מאישות דכופין, ואפי' דיעבד מהדרין עובדא, אלא כר"ת ודעמי' היא לא צריכה להיות עמו, אבל אין כופין אותו... מה שכ' כ"ת דגם הוא אינו מקיים פ"ו ור"ל דאיכא לכפות אותו ע"ז, הנה בזמן הזה אין עושין כפי' על פ"ו כמבואר בפוסקים, וגם לא הוזכר רק אחר עשר שנים, כי בנתיים אולי ירחם, עכ"פ החכמים והצדיקים יעשו כטוב בעיניהם להשפיע עליו בדברים רכים ובדברים קשים, והיות המדובר בסוגיא זאת רב ההפסד ואחריות אקצר.

5. שו"ת שבט הלוי חלק ג סימן רד

...טעם דהאמינו כל עדות פסולה בעגונא דדעת רש"י שבת קמ"ה ע"ב דהוא מטעם אפקענהו רבנן לקידושין מיני'

6. שו"ת שבט הלוי חלק ד סימן קעב

וגם עצם נדון שכ' כב' דהאשה נשאת לו בחופה וקידושין במחנה זלצבורג ונסעו לטשילע וילדה לו בן ולא רצה למולו ואשתו רצתה ולאחר ג' שנים נולד בן השני ואז אמר לה בפירוש שהוא נשתמד עוד לפני שנים כאשר ה' במחנה הממשלה ולא אמר לה כלום מזה היות שידוע שאם

יאמר לה לא תנשא לו, וכעת אמר לה שבשו"א לא ימול את בניו שאין לו שייכות עם עם ישראל והאשה בשמעה זאת עזבה אותו, ובעלה אין רצונו ליתן לה גט ונתפרדו רק ע"י הממשלה וכעת בקשה האשה ליתן לה היתר להינשא ולנתק אותה מבעלה אשר בא במרמה עליה בכל עת... ונדון דידן הוא ק"ו מהתם דהכא היתה אתו כמה שנים כנ"ל ולא ראתה ממנו שום סימני נצרות ואם בשביל זה לבד נבטל קידושין מפני שנקרא עליו שם משומד מי יאמר דכזה נקרא אומדנא גדולה כ"כ עד כדי בטול קידושין, וכן מי דדעתו צלולה יבין לאשורו דיותר יש אומדנא בעלמא דנימא שאדעתא דהכי לא קדשה עצמה באשה כשרה צדקת שמזלה הרע גרם שבעלה רימה אותה ונתגלה כבועל נדה או כמזלזל בעיקרי תורה שהיא צועקת מרה על מקחה הטעות כדשכיח בעו"ה הרבה ולא עלה ע"ד מי שהוא לבטל קשר הקידושין בלי גט, א"כ מכ"ש שבמקרה ששניהם פורקי עול שניהם מחללי שבת שניהם רחוקים מהדת ואין ההבדל ביניהם אלא שזה אומר שגם המיר אבל לדינא שניהם שוים בפריקת עול מזה לא דבר התה"ד ולא הנו"ב ולא אחד מהפוסקים מוסמכים, וכל מה שנאמר נגד זה אין אחריות עלינו לקבלו והרי על זה מצפים החילונים פורקי עול שבעמינו שימצא דרך לבטל אישות בלי גט ח"ו, וזיקה של יבום בלי חליצה, וכל קולא בנדונים כאלה מחזק המהרסי הדת ונותן חרב בידם, ומכ"ש בכזה שאין מקום להקל כלל

7. שו"ת חמדה גנוזה, ר' דוד שלוש, חלק ג' סימן י"א

שאלה: אשה שהרופאים אמרו לה שהביוץ שלה ביום הששי לספירתה... האם מותר להתיר לה לטבול אחרי ששת ימי טהרה במקרה מיוחד כזה כדי שתהרהר ויקיים הבעל מצוות פריה ורביה? ואם לאו לא יהיה לו בן ממנה ואז יצטרך לגרשה כדי להקים לו זרע או שימות ערירי בלא בן. תשובה:... אחרי גמר ימי הראייה השניה... תספור חמשה ששה נקיים ובתנאי שימי הראייה והנקיים לא יהיו פחות משבעה ימים... יש שהורו לנהוג בדרך של הפריה מלאכותית... יש בה חוסר צניעות ושיתוף ידי רופאים בביצוע ההריון... ראוי והגון שההריון ינהג בדרך שהאלקים טבע בברואיו... ולא בדרכים מלאכותיות, ואין ספק שבנות ישראל הצדקניות שחפצות ברבוי של עם ישראל... אע"פ שאינן מצוות בפריה ורביה, אילו היתה שאלה זו בימיהן כשהנהיגו את החומרות, היו מתנים שמנהג חומרתן לא יחול בנדון כזה...